

S Z E M L E.

Tervek, javaslatok, gondolatok.

Nevelésügyi könyveink a szemlék tükrében.

Nevelésügyi folyóiratirodalmunk a multhoz viszonyítva hatalmasan megnövekedett. A *Baranyai Mária—Keleti Adolf* féle *Bibliográfia* adatai szerint 1936-ban 69 szaklapunk volt. Azóta még egy-két lap indult, viszont az 1939. évi sajtótörvény következtében, valamint a nemrég életbeléptetett korlátozások miatt, néhány meg is szűnt. Hozzávetőlegesen 60—65 nevelésügyi folyóiratunk jelenleg is van.

Ez az aránylag nagy szám első pillanatra örvendetes jelenségnek tekinthető, mert a nevelői gondolkodás széleskörű elterjedésére lehet belőle következtetni. De ha meggondoljuk, hogy a számbeli növekedéssel párhuzamosan semminemű intézkedés nem történt ennek az egyre többoldalúvá váló, de egyúttal szétfolyó munkásságnak a megszervezésére, akkor már kételkednünk kell, valóban haladást jelent-e ez a sok lap. Ha még azt is tudjuk, hogy a legtöbb lapnak milyen kevés az előfizetője (a különféle tanító- és tanár-egyesületek közlönye jóformán csak a tagoknak jár tagsági díj fejében) és látjuk, hogy fennmaradásáért valamennyi anyagi nehézségekkel küzd, akkor valóban jogosnak kell tartanunk azt a már több oldalról elhangzott kívánalmat, hogy csökkentjük lapjaink számát és a sok apró lapocskát helyett egyetlen hatalmas tanügyi lap jelenjék meg s ebben mindegyik iskolafaj és iskolafajta szükségletei nyerjenek kielégítést. (L. az *Iskola és Élet* IV. évf. 3. számában *Miért van szükség egyetemes tanügyi folyóiraatra?* c. cikket.)

A neveléssel foglalkozó szaklapjaink szervezetlenségéből származó bajokra már többen rámutattak. E helyütt most csupán egy részletkérdésben, a folyóiratok ú. n. könyvszemle rovatában könnyen megszüntethető néhány hiányra hívjuk fel a figyelmet.

A könyvszemle rovatot ma már a legtöbb nevelésügyi lapban megtaláljuk. Szüksége van rá elsősorban az *olvasóközönségnek*, hasznos szolgáltatást tesz a *kiadónak* és *szerzőnek* is, és semmiesetre sem nélkülözheti a *nevelésügy* folytonos haladásának a követelménye.

Napjainkban egyre több nevelésügyi szakkönyv hagyja el a sajtót. A könyvpiac összes nevelésügyi újdonságainak beszerzésére azonban csak keveseknek van anyagi fedezetük. De ha volna is, és meg tudnának minden új könyvet szerezni, akkor sem tudnának mindent elolvasni. A nevelési irodalom iránt érdeklődőket a folyóiratok könyvszemléinek kell útbaigazítaniuk, hogy mit érdemes megvenniük és mit kell okvetlenül elolvasniuk. Hogy ezen felül is mindenről tájékozódhassanak, azt csak a gondosan szerkesztett és megbízható könyvszemle biztosíthatja, hisz egyes kiadványok nem is kerülnek könyvtári forgalomba. A folyóiratok *olvasótáborának* tehát fontos érdeke, hogy lapja minden újonnan megjelenő nevelésügyi munkáról azonnal híven tájékoztassa.

A *kiadónak* az az érdeke, hogy könyvei hamar elfogyjanak. Minél szélesebb körben válik ismertté a kiadásában megjelenő munka, annál inkább

remélheti, hogy többen veszik. Mivel nevelési vonatkozású kiadványok iránt túlnyomórészt hivatásos nevelők érdeklődnek, hírüket mi sem viheti szét hatásosabban, mint ha nevelésügyi szaklapok könyvszemléi emlékeznek meg róluk.

A szerzőnek azzal tesz szolgálatot a szemle, hogy tudomására adja, milyen hatást tett könyve a köznevelés munkásaira. A bírálatok elismerő szavaiból munkássága eddigi irányában megerősödhetik és újabb indítékot kaphat. A kifogásolt részeket újabb meggondolás tárgyává teheti s ha elismeri a bíráló szempontjainak jogosságát, a következő kiadásban esetleg pótolhatja a hiányokat. Mindenféleképpen kívánatos, hogy tudja, könyvéről miképpen vélekednek mások.

A nevelésügy haladása érdekében szintén szükséges a folyóiratok könyvszemléje, mert elsőrangú követelmény, hogy nevelésügyi szakmunkák állandóan tárgyilagos bírálatban részesüljenek. Nevelési irodalmunk csak így érheti el a kívánt színvonalat s az annyira óhajtott nevelői gondolkodás így válhatik általánossá.

Folyóirataink könyvszemléi a nevelésügyi irodalomnak fontos tényezői. Sok függ attól, hogy a kívánalmaknak minden tekintetben megfeleljenek.

Ha mindezek előrebocsajtásával végigtekintünk szaklapjaink könyvszemle rovatán, azt kell megállapítanunk, hogy azok — kevés kivételtől eltekintve — nem mindenben felelnek meg a várakozásnak.

Már első tekintetre szembetűnik, hogy a könyvszemlék összeállításában, — abban, hogy mit ismertessenek — kevés folyóiratot irányítanak határozott szempontok. Tudjuk, hogy nem könnyű dolog egy-egy lap munkaterületének könyveit állandóan szemmel tartani (pl. népiskola, középiskola, testnevelés, gyermektanulmányozás stb.). Nem is mindig kívánatos ez az elkülönülés, hisz a sajátos munkakört felölelő lap körül csoportosulók éppen a könyvszemléből szeretnék megismerni saját részletkérdéseiken felül legalább a szomszédos területek könyveit s az általános érdeklődésre számot tartó munkákat. Az általános keretek között mozgó lapok szemléinek voltaképpen az összes nevelésügyi könyvujdonságokra ki kellene térniök; ez legtöbbször a helyszűke miatt lehetetlen. Némelyik lapunk meghonosította azt a szokást, hogy egy-egy számát egyetlen kérdés mindenoldalú megvilágításának szenteli. A központi gondolatnak teljes megvalósítása azt kívánná, hogy ilyenkor a könyvszemle ugyancsak ennek a kérdésnek jelenlegi és közelmúlt irodalmát adja. Tiszteletreméltó törekvések mellett rendszerint mégis azt látjuk, hogy a könyvszemlébe ilyenféle szempontoktól függetlenül az kerül, amit a munkatársak éppen beküldenek.

A szerkesztőségekhez kimondottan ismertetés céljából leginkább csak a szerző személyes ismeretsége révén kerülnek könyvek. Ezeket nem ismertetik mindig, sokszor csak a beküldött könyvek rovatában könyveli el a szerkesztő. A legtöbb könyvről ma már csak akkor készül ismertetés, ha a szerző ismerősei közül erre külön felkér valakit. Így eshetik meg, hogy igen nagyhatású munkák a szaksajtóban teljesen visszhang nélkül maradnak, megemlítésre is alig érdemes néhány lapnyi jelentéktelen különlenyomatok pedig hosszadalmas megemlékezésben részesülnek. Ebből kifolyólag az szintén szokás,

hogy egyesek egyszerre több lapnál is elhelyezik ugyanazt az ismertetésüket. S mindez a szervezetlenség miatt van így.

Gyakori jelenség, hogy egyes lapok öt, sőt több esztendővel előbb megjelent könyvet ismertetnek, mert annak idején nem emlékeztek meg róla. Némelyik lap egyik számának több mint a fele könyvismertetésből áll, a következő számból pedig teljesen hiányzik a könyvszemle. Ez is azt mutatja, hogy a könyvszemlék sorsát sokszor a véletlen irányítja.

Az említett dolgok nem elszigetelt esetek, hanem a legtöbb folyóiratnál állandóan ismétlődő jelenségek. Szinte azt kell megállapítanunk, hogy nevelésügyi lapjaink könyvszemléit túlnyomórészt a munkatársak véletlenül beküldött ismertetései és a szerkesztőséghez véletlenül juttatott munkákról készített beszámolók töltik meg tartalommal. Ennél messzebbmenő tervszerűséget alig találunk. Pedig ha szaklapjaink nem szólnak azonnal megjelenés után a könyvekről, ha nem térnek ki olvasótáboruk érdeklődési körébe vágó minden sajtótermékre, ha a munkatársak között nem osztják fel a megmunkálásra váró területet, szóval ha az eddigiénél nem járnak el tervszerűbben, akkor nem vezethetik az olvasóközönség gondolkozását határozottan, nem eléghetik ki a kiadó és a szerző velük szemben támasztott igényét, de a nevelésügyi irodalom irányító szerepét sem tölthetik be.

Talán ez a sok minden együttvéve járult hozzá, hogy a könyvszemle általában nem részesül abban a figyelemben, melyet rendeltetésénél fogva megérdemelne. Az olvasóközönség egy része nem veszi komolyan, s maga az ismertető sem fordít mindig elég gondot könyvekről írt beszámolójára. Ösztönszerűen érzi mindenki, hogy itt baj van. Pedig ezeket a merőben külső hiányokat (a könyvszemlék belső tartalmáról u. i. eddig még nem szóltunk) egy kis szervezéssel, mint azt a németek példája mutatja, azonnal meg lehetne szüntetni.

Németországban u. i. már egyetemesen rendezték a kérdést. A könyvismertetések terén oly nagy össze-visszaság uralkodott, hogy végre rendet kellett teremteni. E végből előzetes tanácskozás eredményeképpen a sajtókamara rendeletben szabályozta a könyvismertetések ügyét. E rendelkezés célja az, hogy a szerkesztők, írók, valamint az újság-, folyóirat- és könyvkiadók az ügy érdekében bajtársiasan együttműködjenek. A rendelet kimondja, hogy valamely könyvről való megemlékezés nem szívesség a lap részéről, hanem kötelesség és a nemzetnek tett szolgálat. A kiadó csak lapok szerkesztőségének küldhet ismertetésre szánt példányokat, magánosoknak nem. A szerkesztőség a kézhezvételtől számított egy hónapon belül igazolni tartozik az átvételt, ellenkező esetben a könyvet vissza kell küldenie a kiadóhoz. Az ismertetésnek napilapokban 3, heti és havi folyóiratokban 6, negyedévi szemlékben 12 hónapon belül napvilágot kell látnia. Az ismertetés a könyv szerzőjét, a címet, a lapszámot, a megjelenés évét és a kiadót valamilyen formában megemlíteni tartozik. A felmerült ellentéteket az érdekelték egymás között intézik el, ha ez nem sikerül, akkor a kiadók, illetőleg a szerkesztők szövetségéhez fordulnak, végső esetben pedig a sajtókamara dönt. A rendelkezés 1935. júliusa óta van érvényben. (*Kurt O. Fr. Metzner: Geordnete*

Buchbesprechung. Ein Handbuch für Presse und Verlag. Leipzig. 1935. 100 l.) A rendelkezés voltaképen nem azt mondja meg, hogy mit tartalmazzon a könyvismertetés, csupán a külső körülményeket szabályozza. A sokat emlegetett írói szabadságot tehát nem korlátozza.

A német példa jellemzően mutatja, hogy aránylag milyen egyszerűen lehet bonyolult kérdésekben kis szervezkedéssel rendet teremteni. Nem általános érvénnyel, egyelőre csak a nevelésügy szűk területén valami hasonló megmozdulást nálunk is lehetne kezdeményezni.

Körkérdést kellene intézni a nevelésügyi folyóiratok szerkesztőségéhez, hajlandók lennének-e arra, hogy a könyvkiadóktól hozzájuk küldött nevelési könyveket egy éven belül vagy ismertetik, vagy visszaküldik. Az erre vállalkozó lapok szerkesztőségének címét pedig közölni lehetne a könyvkiadókkal s egyben tőlük is meg lehetne kérdezni, eljuttatnák-e ismertetés végett a kiadásukban megjelenő valamennyi nevelési vonatkozású munkát az említett lapokhoz. Ebben a körlevélben természetesen vázolni kellene a megmozdulásból a kiadóra származó előnyöket. A legtöbb kiadó szívesen vállalkoznék erre, mert megtalálná számítását. Eddig is sok könyvet osztogatott szét ismertetés címén, de nem érte el mindig célját, és az egyeseknek juttatott példányok rengeteg visszaélésre adtak alkalmat. Ha eleinte nem is csatlakoznék a megmozduláshoz valamennyi szerkesztőség és kiadó, látva az előnyöket, idővel bizonyára többen lépnének be ebbe az önként vállalt tömörülésbe. A megszervezés nem nagy fáradsággal járó munkáját a Magyar Paedagogiai Társaság kebelében alakult bizottság könnyen elvégezhetné. A Társaság erkölcsi súlya egyúttal biztosíték volna mind a szerkesztőségek, mind a könyvkiadók felé, hogy komoly megmozdulásról van szó, amely mindenki érdekét szolgálja, leginkább azonban a nevelésügynek használna. Első próbálkozó lépése lehetne ez annak a tovább már nem odázható szervező munkának, ami szétfolyó nevelésügyi folyóiratirodalmunk munkaterületének felosztása, a szerkesztés irányelveinek megbeszélése és a szétforgácsolt erők összefogása érdekében nagyon kívánatos lenne. Arra, hogy folyóirataink szerkesztőségei között az állandó kapcsolatot megteremtse, szintén egyedül a Magyar Paedagogiai Társaság lenne hivatott.

Tudjuk, hogy a könyvismertetések kérdése ezzel korántsem lenne elintézve. Hiszen nálunk nagyon sok könyv a szerző saját kiadásában hagyja el a sajtót, ezek pedig kívül maradnának a kiadók és szerkesztők kölcsönös megállapodásán. Alapul talán mégis el lehetne fogadni ezt az elgondolást s lassankint átmenne a köztudatba. Idővel a szerzők saját kiadásban megjelenő könyvei is bekapcsolódnának ebbe a természetes keringésbe, ha igényt tartanának arra, hogy nevelési folyóirataink tudomást vegyenek róluk.

Amikor a könyvszemle kérdésében ezeket a merőben külső körülményeket már biztosítottuk, akkor kerülhetne sor az ismertetések belső tartalmában mutatkozó hiányok megszüntetésére. A benső tartalomra irányuló megújulás azonban már a szerkesztőségek belső ügye, s a munkatársak körében kell megtörténnie. Egyszerű felfogás kialakulása ezen a téren is kívánatos. A szerkesztők együttműködése már csak emiatt is szükséges. Mert itt sincs rendben minden.

Ha a könyvszemlékből ítélnők meg nevelésügyi irodalmunkat, azt kellene hinnünk, hogy nálunk csupa kiváló könyv lát napvilágot. Pedig nem egészen ez a helyzet. A dolgok természetes rendje szerint neveléssel foglalkozó munkáink között vannak egészen elsőrangúak, amelyek minden tekintetben előbbreviszik a nevelésügyet; találunk meglehetősen jókat, amelyek sok tekintetben hasznosak, de már hibáik is vannak; akadnak gyengék, amelyek a nevelői gondolkozást nem igen fejlesztik; sőt egészen károsak is, amelyeknek jobb lett volna meg nem jelenniök. Könyvszemléinkből azonban ez nem tűnik ki. Ennek több oka van.

Túlnyomórészt csak ismertetéseket találunk a szóbanforgó könyv rövid kivonatával. Ez kényelmes álláspont, mert megkíméli a folyóiratot és az ismertetőt az állásfoglalásnak nem mindig könnyű munkájától, azonkívül a legkevesebb felelősséggel is jár. A vezetésre váró olvasóközönség nem tudja azonban, ilyenkor, jó vagy rossz könyvvel áll-e szemben. De a szerző sem kap munkájának hatásáról semmi beszámolót és további munkásságának helyes vagy helytelen irányára sem következtethet.

Még több esetben a könyvet — és főleg a szerzőt — dicsérő jelzők halmazával találkozunk. Ez rendjén is van olyankor, ha valóban elsőrangú munkával állunk szemben. De ha mindent egyformán agyondícsérünk, elvész az elismerés varázsa, megszokottá válik és nem hisz benne sem az olvasó, sem a szerző. A minden sajtótermékről meggyőződés nélkül egyformán csak magasztaló elismeréssel szóló nyilatkozatok, még a pusztán ismertetésnél is rosszabb szolgálatot tesznek a nevelésügynek, mert lejáratják. (Talán ott a hiba, hogy a szerző legtöbb esetben személyes ismerősöket kér fel az ismeretetésre. Ilyenkor valóban nehezebb a baráti kapcsolatokon túl kizárólag a könyvnek a nevelésügyre tett hatását vizsgálni, de nem lehetetlen. Az előbb ajánlott eljárás, amely szerint a szerző a szerkesztőséghez küldené ismeretetésre szánt példányát, bizonyára javítana a helyzeten.)

Nevelésügyi irodalmunk már túljutott a kezdet nehézségein. A minden megmozdulásnak csak örülni tudó biztatás ideje lejárt, s ma már minden veszély nélkül kiállja a tárgyilagos bírálat hangját, sőt egyenesen megkívánja.

De mintha éppen a tárgyilagos, csak a nevelésügy szempontjait szem előtt tartó, bíráló hang veszett volna ki a könyvszemlék rovatából! Az egészséges kritikai szellem meghonosítása a dolgok folyását kizárólag a saját sorsukra bízó nemtörődomséggel szemben, minden ügynek csak használhat; a nevelésügynek szintén előnyére válnék. Nálunk, sajnos, már annyira természetessé vált a pusztán elismerést nyújtó ismertetés, hogy szinte megütközést kelt, ha a bíráló nem ért mindenben egyet a szerzővel. A bírálót nem feltétlenül rosszindulat vezet, ha a szerzővel ellentétes véleményt vall és ezt nyilvánosságra hozza. Nem kizárólag a szerző joga, hogy gondolatait átadja a köznek. Nem szabad rossz néven vennie, ha a bíráló ugyanezt teszi. Könyv írása azzal a kockázattal jár, hogy mások elmondják róla véleményüket. S ez lehet elismerés, de ellenkezője is. Ellentétes vélemények

egészséges elvi — sohasem személyeskedő — vitákat indíthatnak; a fogalmak és nézetek tisztulása pedig a nevelésügyben is kívánatos. A könyvszemle jelentőségének félreismerését jelenti, hogy komoly munkákkal foglalkozó tárgyilagos hangú bírálatok nyomán személyes neheztelések születnek és az ismertetések semmibevevéseire vall az a szinte általánossá vált jelenség, hogy a szerző érdemleges bírálatokra nem válaszol, amikoris vagy védené eredeti álláspontját és megcáfolná a bírálót, vagy elismerné szempontjainak jogosságát.

Amikor a tárgyilagos bírálat hangjának meghonosítását kívánjuk, nem a kicsinyes, mindenáron való okvetetlenkedésre gondolunk, — ez mindenképen elítélendő — hanem a könyvbírálot kötelező erkölcsi felfogásnak az érvényesítésére, amely az ismertetőt éppen nevelői mivoltából fakadóan az olvasóközönséggel, a szerzővel és a nevelésüggyel szemben kötelezi. Magától érthető, hogy teljes névalírással megjelenő ismertetést kívánunk, amelyeknek minken szaváért a nyilvánosság előtt is felelősséget vállal az ismertető.

Az ismertetést sincs szándékunkban kikapcsolni. Arra szintén szükség van, mert az olvasók azt is szeretnék tudni, mit tartalmaz az ismertetett könyv. Legcélszerűbbnek az ismertetés és bírálat összekapcsolása látszik. Fontos követelmény azonban, hogy a kettőt el lehessen egymástól különíteni; első tekintetre lássék: mi van a könyvben és mit ír róla a bíráló. (L. a szerző *Néhány szó nevelésügyi folyóiratirodalmunkról* c. cikkét *A Cselekvés Iskolája* V. évf. 9—10. számában.) Az ismertetés és bírálat szempontjának ez az összeegyeztetése, a bírálat hangjának eltalálása, főleg azonban annak eldöntése, hogy a kérdéses könyv nyeresége-e nevelésügyi irodalmunknak vagy sem, s hogy hatása mely területen várható, nem könnyű dolog. Az olvasóközönség gondolkozásának irányítása felelősségteljes feladat. A könyvismertetés írójával szemben éppen ezért jogos az a követelmény, hogy széleskörű szakember legyen, aki legalább annyit tud, mint az ismertetett könyv szerzője. A szerkesztőnek nagy körültekintést igénylő tapintatán múlik, hogy a könyvszemle íróit jól megválogassa.

E helyütt kell megállapítanunk, hogy vezető nevelési elmélkedőink eéggé tartózkodnak attól, hogy köznevelésünk irányításában nyilvánosan is hallassák szavukat. Könyvbírálatok írásától pedig egyenesen visszahúzódnak. Pedig a köznevelést irányító szerepük ezen a téren volna a legkívánatosabb.

A könyvismertetések terén mutatkozó fogyatékoságok e két nagy csoportjának: a megszervezés hiányából fakadó inkább külső bajoknak és egyedül a nevelésügy haladását tekintő, tárgyilagos bírálatot nélkülöző szempontnak a boncolgatásával a jelen állapotnak minden szépítés nélküli őszinte feltárására törekedtünk. Javulás csakis a helyzet tisztánlátása és a bajok felismerése nyomán következhet be.

A folyóiratok könyvszemléi a nevelői gondolkodás hivatott terjesztői. Kívánatos, hogy az itt mutatkozó könnyen orvosolható hiányosságok minél előbb megszűnjenek. Meggyőződésünk, hogy a könyvszemle rovat frissességéből, vagy lassú voltából, tárgyilagosan bíráló hangjából vagy minden

sajtóterméket egyaránt agyondícsérő soraiból, a könyvnek a nevelésügyre tett jó vagy rossz hatását ószintén megmondó, véleményéből vagy csupán köz-helyeket mondó általánosításáiból, a bíráló felfogását is hűen tükröző beszámolójából vagy csak a szerző szavait minden meggyőződés nélkül ismétlő ismertetéséből a folyóiratnak — szerkesztőjének és munkatársainak — egész szelleme a legbiztosabban leolvasható.

Jankovits Miklós.

I R O D A L O M.

Balassa Brunó (szerk.): Mai magyarságunk életrojza. Nemzetismeret.

Gr. *Teleki Pál, Hóman Bálint, Bartucz Lajos, Klemm Antal, Kerék Mihály, Lukács Ödön, Johan Béla, Hubay Sándor, vitéz Gyulay Tibor, Koós Zoltán, Kresz Károly, Bisztray Gyula, Kotsis Iván, Kopp Jenő, Richter Aladár, Bárdos Lajos, Hankiss János* előadásai. Székesfehérvár, 1939. 248. l.

Az ősi székesfőváros az elmúlt két évben érdekes pedagógiai események színhelye volt. 1938-ban a maga nemében újszerű tanügyi kiállítás keltett országszerte figyelmet Székesfehérvár iránt és hívta falai közé a pedagógusokat. 1939-ben pedig az ott székelő tankerület akkori vezetője, Balassa Brunó kezdeményező elhatározással különböző intézetekben működő 648 pedagógust gyűjtött össze abból a célból, hogy előadások és bemutatások keretében ismerkedjenek meg az élő magyarság különféle problémáival. Ezeket az előadásokat foglalta össze e könyvben a lelkes főigazgató s így az ott jelen nem voltak is fogalmat alkothatnak maguknak a mai magyarság több oldalról feltüntetett életéről.

A szép kiállítású könyv oly gazdag és változatos tartalmú, hogy e helyen csupán a könyvben közölt, szellemtudomány körébe eső értekezésekre hívjuk fel a figyelmet. Nagyon értékesek a magyar fajra, a magyar falu és város életére, a mai magyar közegészségügyre, mezőgazdaságra, iparra, kereskedelemre, pénzügyre, a mai magyarságnak az idegen nemzetek előtt való jelentkezésére vonatkozó tájékoztató és felvilágosító tanulmányok, amelyek mind egy-egy szaktudósunk tollából kerültek ki.

Balassa Brunó széleskörű tudással írt Bevezetője után gr. *Teleki Pál* miniszterelnök előadását olvassuk *Nemzeti földrajz* cím alatt. Ez az értekezés a maga szűkszavúsága ellenére általános és hazánkra vonatkozó megállapításával valóban a nemzeti földrajzismeretnek összefoglalását adja. A tudós és a tanár jelentkezik benne. A tudós hatalmas ismereteiből csak a lényegest hozza fel és vonatkoztatja témájára s így rajzolja meg a nemzeti földrajz minden jellemző vonását. A tanár állandóan rámutat az alkalmazás, a tanítás helyes módjára, és a gondolkodás fejlesztését s az intelligens ember látóhatárának tágítását sürgeti. Tárny és cél tekintetében a nemzeti földrajznak magva ez a megállapítás: »Léleekben is érezni kell a hazát«.